

Ünite 2: Bankacılık İşlemleri ve Banka Türleri

Banka Nedir?

Tasarruf sahiplerinden mevduat adı altında topladıkları fonları ihtiyaç duyan kişi ya da kuruluşlara kredi olarak kullandıran yani fon fazlası bulunan kişi ya da kuruluşlar ile fon ihtiyacı olan kişi ya da kuruluşlar arasında finansal aracılık işlevi gören kuruluşlar *banka* olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan görüleceği gibi mevduat toplama ve kredi kullandırma banka tanımlamasının gereği olan faaliyetlerdir. Ancak zamanla bankaların mevduat toplama ve kredi kullandırmanın yanı sıra sermaye piyasaları aracılığıyla da fon toplayabilme imkânları gelişmiş, bu nedenle kredi kuruluşu adlandırması yapılmasına yol açmıştır. Böyle bir tanımlama, merkez bankaları ile ayırtırma yapılmasını kolaylaştırmaktadır. Zira günümüzde merkez bankalarının halktan para toplama ya da bankalar dışında gerçek veya tüzel kişilere kredi verme gibi bir görev ya da yetkisi bulunmamaktadır.

Bankaların Yapabilecekleri İşlemler

Avrupa Birliği'nin 2006/48 sayılı Direktifinin ekinde bankaların (kredi kuruluşlarının) yapabilecekleri faaliyetlerin listesi belirlenmiştir.

- Mevduat ve benzeri geri ödeme yükümlülüğü olan fonların kabulü,
- Ortak ve çalışanlar da dâhil olmak üzere gerçek ve tüzel kişilere nakdi kredi kullandırımı,
 - Başkaları lehine teminat, garanti ve sair yükümlülüklerin üs denilmesi suretiyle gayri-nakdi kredi kullandırımı,
 - Vadeli mal ve hizmet satışından kaynaklanan ve fatura ibraz edilebilir alacak haklarının peşin bedel ile satın alınması ilişkisini içeren faktöring ve ihracat alacaklarının herhangi bir şekilde ihracatçılara rücu edilme hakkı olmaksızın satın alım işlemi olan forfaiting ve benzeri işlemler yoluyla ticaretin finansmanının sağlanması,
 - Müşterilerin talebi ve seçimi doğrultusunda üçüncü kişilerden satın alma yöntemiyle veya başka suretle temin edilecek bir malın zilyetliğinin (mülkiyetine sahip olmaktan kaynaklanan her türlü risk ve yararların) belli bir kira bedeli karşılığında belli bir süre ile devredilmesi ilişkisini içeren finansal kiralama işlemleri yapılması.
- Para havalesi, transfer işlemi yapılması,
- Kredi kartı, seyahat çeki, banka kartı ve çeki gibi ödeme araçlarının ihracı, yönetimi,
- Kendi hesabına veya müşterilerin nam ve hesabına para piyasası araçları ile efektif, döviz, futures ve opsiyon sözleşmeleri, döviz veya faize dayalı finansal sözleşmeler ile devredilebilir nitelikli hisse senedi, tahvil, bono, hisse senedine dönüştürülebilir tahvil ve benzeri borçlanma araçlarının veya bunları alma veya satma hakkı veren sermaye piyasası araçlarının alım-satımı ya da geri alım-satım taahhüdü ile alım-satımını yapma,
- Sermaye piyasası araçlarının doğrudan halka arz yöntemi ya da başka yöntemler ile ihracına alım garantisi vermek suretiyle katılım sağlama ya da aracılık hizmeti verme,
- Sermaye yapısı, endüstri stratejileri ve benzeri sorulara ilişkin olarak işletmelere danışmanlık yapma,
- Şirket devir, birleşme ve satın almaları ile ilgili işlemlerde danışmanlık hizmeti verme,
- Finansal kuruluşların kendi aralarındaki borç alışverişine aracılık etme,
- Portföy yönetimi ve danışmanlığı hizmeti verme,

- Hisse senedi takası, saklaması ve yönetim hizmetleri verme,
- Müşterilerin kredibilitesi hakkında referans hizmeti verme,

Saklama (kiralık kasa) hizmeti verme.

Bu faaliyetleri gerçek anlamda bankacılık faaliyetleri ve diğer bankacılık faaliyetleri şeklinde ayırtırmak mümkündür. Bununla birlikte, finansal sistemin yapısına ve ihtiyaçlarına göre bankaların ilave faaliyetler gerçekleştirebilmesine imkân tanınabilmektedir. Buna örnek olarak Türkiye’de faaliyet gösteren bankalara tanınmış olan kıymetli maden ve taşların alım-satımını yapabilme, sigorta acenteliği ve bireysel emeklilik aracılık hizmeti verme yetkisi verilebilir.

Banka Türleri

Finansal aracılık işlevi gören bankalar genellikle gerçekleştirmelerine izin verilen faaliyetler dikkate alınarak sınıflandırılmaktadır. Ulusal ve uluslararası düzenlemelerin gereklerinin yanı sıra sermayenin serbest dolaşımının sağlanmasına yönelik uygulamalara bağlı olarak da faaliyet gösterilen coğrafya veya faaliyetlerin tabi olduğu kuralların niteliği, sermaye yapısı gibi kriterlere göre ayrıca sınıflandırmalar yapılmaktadır.

Fon Kabul Şekline Göre Bankalar

Banka tanımlamasında gördüğümüz üzere banka tanımının esasını fon toplama oluşturmaktadır.

Doğrudan Fon Toplamaya Yetkili Bankalar

Fon fazlası olanlardan mevduat ve benzeri adlar altında para kabul edebilme imkânı doğrudan fon toplama faaliyetini oluşturmaktadır. Doğrudan fon toplamaya yetkili bankalar; mevduat bankaları ve katılım bankalarıdır.

Mevduat (Ticaret) Bankası

Mevduat niteliğinde para toplama yetkisi olan bankalar mevduat bankası olarak adlandırılmaktadır. Mevduat kabul yetkisine sahip olmanın ayrıcalığı mevduatın belli bir tutarının sigorta güvencesine tabi olmasıdır. Bunun anlamı bankanın kabul ettiği mevduatı geri ödeyememesi halinde anapara ve faizin belli bir tutarının geri ödeneceğinin garanti edilmesidir. Mevduat toplama yetkisine sahip bankalar çoğunlukla "*ticari banka*" şeklinde de adlandırılmaktadır. Ticari bankalar kabul ettikleri mevduatı ticari senet iskontosu yoluyla borç verme yoluna gittikleri için iskonto bankası olarak da adlandırılmaktadırlar.

Katılım Bankası

Katılım fonu niteliğinde para toplama yetkisi olan bankalar katılım bankası olarak adlandırılmaktadır.

Katılım bankası adlandırması dünyada ilk kez ülkemizde, 1 Kasım 2005’de yürürlüğe konulan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile yapılmıştır. Katılım fonu şeklinde, yani önceden belirlenmiş bir oranda getiri garantisi verilmeksizin, para toplayan kuruluşlar çoğunlukla "*Finans Kuruluşı*" veya "*İslâmî Finans Kuruluşı*" olarak adlandırılmaktadır. Nitekim katılım bankası adlandırmasının yapıldığı 2006 yılına kadar bu nitelikte fon toplayan kuruluşlar ülkemizde de "Özel Finans Kurumu" adı altında faaliyet göstermiştir. Mevduatta olduğu gibi katılım fonu şeklinde doğrudan fon toplama yetkisine sahip olmanın ayrıcalığı TMSF güvencesine tabi değildir.

Dolaylı Fon Toplamaya Yetkili Bankalar

Bankaların finansal aracılık işlevini yerine getirmede ihtiyaç duyacakları fonları mevduat ve benzeri adlar ile doğrudan tasarruf sahiplerinden temin etmelerine izin verilmediği durumlar ile de karşılaşılabilir. Böyle durumlarda, bankaların tahvil, bono ve benzeri sermaye piyasası aracı ihraç etmek suretiyle fon toplayabilmelerine izin verilmektedir. Mevduat veya katılım fonu kabulünde olduğu gibi toplanan paraların belli bir tutarı için geri ödeme güvencesi verilmemektedir.

Faaliyetlerine Göre Bankalar

Bankalar topladıkları fonları etkin ve verimli bir şekilde kullandıkları ölçüde faaliyetlerini sürdürebilecek kuruluşlardır. Banka tanımlamasında da gördüğümüz gibi banka tanımının esasını oluşturan unsurlardan biri de kredi

kullandırımıdır. Kredi kullandırımı bilançonun aktifine yansıyan bir faaliyet olduğu için faaliyetlere göre tür belirlemesi, aktif nitelikli ayrıştırma olarak da adlandırılabilir. Dolayısıyla, fon kabul şekline göre mevduat ya da katılım bankası veya dolaylı fon toplama yetkisine sahip banka olarak sınıflandırılacak bir bankanın uzman banka veya evrensel banka şeklinde çalışması mümkün olabilmektedir.

Faaliyetlerine göre bankalar; uzman bankalar ve evrensel bankalar başlığı altında incelenebilir.

Faaliyetlerinin Yoğunlaştığı Alana Göre Uzman Bankalar

Faaliyetlerin belli bir alana yoğunlaşması uzman bankaların faaliyet türü itibarıyla adlandırılmalarına neden olmuştur.

Tarım Bankası

Tarımsal üretimin diğer ticari ve endüstriyel faaliyetlerden tamamen farklı bir nitelik taşıması uğraşan bankalar kurmaya ya da bu amaçla kurulan kurumlara yardım yapmaya itmiştir. T.C. Ziraat Bankası ülkemizdeki tarım bankasının örneğidir.

Kooperatif Bankası

Kooperatif bankaları ticari bankalardan kredi kullanamayan esnaf, tüccar, küçük ve orta büyüklükteki firma sahipleri gibi kesimlerin şehirleşme sürecinde ihtiyaç duydukları finansmanı sağlamak için geliştirilmiştir. Kooperatif bankalarının ortak özelliği yerel bazda ve sınırları çok iyi belirlenmiş bir bölgede faaliyet göstermiş olmalarıdır.

İpotek Bankası

Gayrimenkul ipoteği karşılığında kredi kullandıran bankalar ipotek bankası olarak adlandırılmaktadır. Bu bankalar daha çok konut kredisi veya ipotek karşılığı kredi kullandırma faaliyetinde bulunmaktadır. 2001 yılında faaliyet izini kaldırılan T.

Emlak Kredi Bankası A.O.'nun ticari unvanından da görüleceği gibi ülkemizde de emlak ibaresi kullanılmıştır.

Kalkınma Bankası

Ticari bankaların yeni yatırımlardan kaynaklanabilecek riskleri üstlenme konusunda isteksiz davranmaları ve uzun dönemli yatırımlar ile ilişkili riskleri yönetmek için gereken yeterliliğe sahip olmamaları özellikle kıta Avrupa'sının sanayileşme sürecinde bu tür yatırımlara finansman sağlayacak kurumlar oluşturulması gereğini gündeme getirmiştir. Bu ihtiyaçtan hareketle hükümet destekli kalkınma bankaları kurulmuştur. Mevduat kabul edebilme yetkisine sahip olmadıkları için kullandıracakları orta ve uzun vadeli kredilerin finansmanını uluslararası finansal kuruluşlardan, hükümet fonlarından borçlanarak ve tahvil ihraç ederek karşılamaktadırlar. Bazı ülkelerde de kalkınma bankalarının sanayi bankası olarak da adlandırıldığı görülmektedir.

Kalkınma bankaların ekonomide üstlendiği fonksiyonlar;

- Yatırımlara orta ve uzun vadeli yurt için fon sağlama fonksiyonu.
- Sermaye piyasasını teşvik etme fonksiyonu ile hisse senedi ve tahvillere yatırım yaparak ve bunları isteyenlere satarak piyasanın gelişmesini sağlarlar.
- Girişimleri, girişimcileri ve kalkınmayı desteklemekle uygun yatırım fırsatlarının araştırılması, projelerin gerçekleştirilmesi, teknik ve yönetsel konularda danışmanlık yapmak, öncü girişimcilik ve yatırımcılara yol göstericilik yapmak.
- Ekonomik kalkınma planlarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak.
- Finansmana katılan işletmelerin destekleyici biçimde izlenmesi fonksiyonunu yerine getirirler.
- Dış ülke ve finansman kurumlarında fon temini fonksiyonu.
- Küçük işletmelerin desteklenmesi fonksiyonu yerine getirir,

Yatırım Bankası

Yatırım bankaları da kalkınma bankaları gibi mevduat (ticaret) bankalarının yapamayacağı faaliyetleri yürütmek üzere kurulmuşlardır. Bu faaliyetler, uzun vadeli fon sağlama ihtiyacında olan firmaların ihraç edecekleri tahvil, hisse senedi gibi menkul kıymetlerin satılamaması halinde önceden belirlenmiş bir fiyattan satın alım ya da satış için en iyi gayretin gösterileceği garantisini verme, şirket satın alma ve birleşmeleri ile borç yapılandırılmalarında danışmanlık hizmeti verme, kendi ya da müşteriler adına menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçlarının alım-satımını yapma, yatırım fonu veya yatırım ortaklıkları ya da gayrimenkul yatırım fonu, hedge fon gibi sermaye piyasası kurumları aracılığıyla varlık yönetim faaliyetlerinin yürütülmesidir. Dolayısıyla, yatırım bankalarının etkinliği için gelişmiş bir sermaye piyasası gerekmektedir. Yatırım bankası: işletmelerin ihraç edecekleri menkul kıymetleri satın alarak, bunları halka satmak, menkul kıymet çıkaracak işletmelerle tasarrufçu kurumlar arasında aracılık yapmak, menkul kıymet satışında satış ajanı olarak hareket etmek, işletmelerce ihraç edilen menkul kıymetlerin belirlenen süre içinde satışını garanti etmek, şirketlerin ihraç ettikleri tahvillerin ana para ve faizlerin vadinde ödeneceğini taahhüt etmek, menkul kıymet satış fiyatı, satış zamanı gibi şartlar hakkında danışmanlık yapmak, menkul kıymet satışında müşterilerin çıkarlarını korumak, işletmelere orta ve uzun vadeli kredilerde yardımcı olmak.

İhracat-İthalat Bankası

Yurtiçinde üretilen malların veya sunulan hizmetlerin yurtdışına satışında satışı yapan tarafın bankasının ihracat alacağının peşin tahsiline finansman sağlayarak ya da garanti ederek hem alıcının kredi riskini hem de alıcının faaliyet gösterdiği ülke riskini üstlenme konusunda isteksiz davranması hükümet destekli ihracat-ithalat bankalarının kurulmasına neden olmuştur.

Takas-Saklama Bankası

Finansal piyasa aktörleri arasında gerçekleşen menkul kıymet alım-satım işlemlerinde, işleme konu menkul kıymeti satın alan tarafa teslim, onun adına saklama hizmeti veren, türev işlemlerde ise taraflardan teminat almak suretiyle öngörülen süre sonunda işlemin gerçekleşmesine garanti veren., tarafların etlen bir risk yönetimi yapabilmesi için işlemin vadesi boyunca her gün itibarıyla ilave teminat alınması gerekip gerekmediğini izleyen ve vadede işlemin gerçekleşmesini sağlayan bankalardır. Ülkemizde faaliyet göstermekte olan Takasbank bu tür bir bankanın örneğini oluşturmaktadır.

Müşterilerin Niteliğine Göre Uzman Bankalar

Ülkelerin gelişim süreci ile birlikte faaliyetlerin belli alanlarda yoğunlaşması ihtiyacı ve gereğinin giderek azalması bankaları belli bir müşteri kitlesini hedefleyen uygulamalara yönlendirmiştir. Müşterilerin niteliğine göre bankalar perakendeci bankalar, toptancı bankalar ve evrensel bankalar olmak üzere üç başlık altında toplanabilir.

Perakendeci Banka

Bu bankalar çoğunlukla küçük tasarruf sahiplerinden vadeli ve vadesiz mevduat temin etme, çek tahsilatı, tüketici kredisi, ihtiyaç kredisi, konut kredisi, kredi kartı gibi bireysel kredi ürünlerinin pazarlanması, akreditif, kambiyo işlemleri, havale, portföy yönetimi, müşteriler adına menkul kıymet alım satımı gibi çok geniş bir yelpazeye yayılı küçük hacimli standart işlemler yapmaktadır.

Toptancı Banka

Ülke ekonomileri birbirleri ile bütünleştikçe ve bankalar arasındaki rekabet arttıkça perakendeci bankalar ölçekleri giderek büyüyen ticari ve endüstriyel şirketlerin toptancı kredi ve diğer hizmet taleplerini karşılamada yetersiz kalmıştır. Bu gelişmeler toptancı bankacılık faaliyetlerine yoğunlaşan bankaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Perakendeci bankaların tersine toptancı bankacılık uygulamalarında yaygın şube ağına ihtiyaç duyulmamaktadır.

Faaliyet konuları itibarıyla yaptığımız ayrıştırmaya göre kalkınma bankaları, yatırım bankaları ve ihracat-ithalat bankalarını toptancı banka türü olarak da sınıflandırmak mümkündür.

Evrensel Banka

Müşteri kitlesi bireysel ve kurumsal olmak üzere çok sayıda ve yaygınlıkta olan ve tüm bankacılık hizmetlerini sunan bankalar evrensel banka olarak adlandırılmaktadır.

Faaliyet Gösterdikleri Coğrafyaya Göre Bankalar

Faaliyet gösterdikleri coğrafyaya göre bankalar; yerel banka ve uluslararası banka olmak üzere ikiye ayrılır:

Yerel Banka

Bu bankaların ihracatçı ya da ithalatçı müşterilerin para transfer işlemlerini gerçekleştirmek amacıyla yurtdışında kurulu bankalar ile muhabirlik anlaşması yapması ya da yine müşterilerin yurtdışındaki kişilere veya yurtdışındaki kişilerin yurtiçindeki kişilere hızlı para transferi yapmalarını sağlayan şirketler ile çalışmaları bu özelliklerini değiştirmemektedir. Bu şekilde faaliyet gösteren bankalar bölgesel banka veya mahalli banka olarak adlandırılmaktadır.

Uluslararası Banka

Uluslararası bankaların ortak özelliği merkezlerinin bulunduğu ülkede ve bu ülkenin dışında bireysel veya kurumsal çok sayıda müşteriye her türlü bankacılık hizmetlerini sunmalarıdır. Bu nedenle, uluslararası bankalar evrensel banka olarak faaliyet gösteren kuruluşlardır.

Tabi Oldukları Düzenlemelere Göre Bankalar

Tabi oldukları düzenlemelere göre bankalar; sınır içi ve sınır dışı bankalar diye ikiye ayrılır:

Sınır İçi (On-Shore) Banka

Kurulu bulunduğu ülkede yerleşik gerçek veya tüzel kişilerden fon kabul etme veya bunlara hizmet sunma konusunda herhangi bir kısıtlama bulunmayan, merkezinin ve şubelerinin bulunduğu ülkede ya da ülkelerde uygulanan kurallar bakımından herhangi bir ayrıcalığa tabi tutulmayan bankalar sınır içi banka olarak adlandırılmaktadır.

Sınır Dışı (Off-Shore) Banka

Bankaların merkezlerinin bulunduğu ülke dışında kurdukları organizasyonlar üzerinden faaliyet göstermeye başlamaları özellikle yerel bankalar üzerinde bir rekabet baskısı yaratmıştır. Rekabet eşitsizliği yaratan bu durumu aşmak için, yerel bankalarda bankacılık ile ilgili kuralların olmadığı ya da çok az olduğu ülke arayışları başlamıştır. Bu bankaların kurulu olduğu bölgeler kıyı bölgesi olarak adlandırılmaktadır. Kıyı bankaları özel bir banka olmayıp, temel olarak diğer bankalar gibi mevduat toplamakta, kredi kullandırmakta ve güvene dayalı işlemler yapmaktadır. Kıyı bankalarının diğer bankalara göre ayıran özellikleri;

- Kıyı bankaları bulundukları ülkede geçerli olan para birimi dışındaki bir para birimi ile işlem yapar,
- Kıyı bankaları şar olmasa da yerleşik olmayan kişi ve kuruluşlarla işlem yapar,
- Kıyı bankaları genellikle yurtiçi finans piyasasında tabi olduğu yasaların ve sınırlamaların çoğundan muaftır,
- Sıkı bir şekilde sır saklama ilkesi uygularlar.

Sermaye Yapılarına Göre Bankalar

Sermaye yapılarına göre bankalar sınıflandırılacak olursa: kamu sermayeli banka, özel sermayeli banka, yabancı sermayeli banka ve müşterek kontrol edilen banka olmak üzere dört başlık altında incelenir.

Kamu Sermayeli Banka

Sermayesinin %50'sinden fazlası hükümetlere ya da hükümetlere ait kuruluşlara ait olan ve yönetim ve denetimi bu kuruluşların temsilcileri ya da hükümetlerin görevlendirdiği kişiler tarafından kontrol edilen bankalar kamu sermayeli banka olarak adlandırılmaktadır. T.C. Ziraat Bankası, Türkiye Halk bankası kamu sermayeli bankalardır.

Özel Sermayeli Banka

Sermayesinin %50'sinden fazlası bankanın merkezinin bulunduğu ülkede yerleşik gerçek kişilere veya hükümetlere ait kuruluşlar ile bu kuruluşların yönetim ve denetimini kontrol ettiği kuruluşlar dışındaki tüzel kişilere ait olan ve yönetim ve denetimi bu kişiler ya da temsilcileri tarafından kontrol edilen bankalar özel sermayeli banka olarak

adlandırılmaktadır.

Yabancı Sermayeli Banka

Sermayesinin %50'sinden fazlası kurulu olunan ülkede yerleşik gerçek veya tüzel kişilere ait olan ve yönetim ve denetimi bu kişiler ya da temsilcileri tarafından kontrol edilen bankalar yabancı sermayeli banka olarak adlandırılmaktadır.

Müşterek Kontrol Edilen Banka

Ödenmiş sermayede sahip oldukları pay oranlarına ya da aralarındaki sözleşmeye dayalı olarak hissedarların - kamu, özel ya da yabancı sermayeyi temsil eden- aralarında yaptıkları sözleşme uyarınca bankanın faaliyetleri ile ilgili stratejik kararları oy birliği ile almaları esasına dayalı olarak yönetilen bankalar müşterek kontrol edilen banka olarak adlandırılmaktadır.

Banka Türlerinin Küresel Görünümü

Küresel finansal piyasalar, oldukça geniş bir banka türü çeşitliliği sunmaktadır. Banka türleri dahil finansal kuruluş türlerinin artmasının; pazarın genişlemesine, çeşitlenmesine, derinleşmesine, finansal kaynaklara erişimin iyileşmesine, etkinliğin artmasına, kapsamın genişlemesine ve genel ekonomiye katkı sağlaması beklenmektedir.